

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

22e jaargang nr. 39 28 september 1969

administratie
postbus 114, Utrecht
tel. 030-24641
postgiro 58 t.n.v. De Humanistische Pers

abonnementsprijs voor Nederland, andere
E.E.G.-landen, Suriname, Curaçao en de
Antillen f 8,50 per jaar
Overige landen f 12,50 per jaar
losse nummers f 0,50
verschijnt wekelijks

Een gesprek tussen humanisten

Van 11 tot 18 augustus j.l. werd in Hercegnovi in Joegoslavië de tweede conferentie tussen marxistische en niet-marxistische humanisten gehouden. De 35 deelnemers aan de conferentie kwamen uit de Verenigde Staten, uit Engeland, Frankrijk, België, Nederland, Duitsland, India, Joegoslavië, Tsjecho-Slowakije en Roemenië. Een van de Nederlandse deelnemers was prof. Van Praag.

Mijnheer Van Praag, hoe zijn deze besprekingen tot stand gekomen?

Daar is heel lang aan gewerkt eigenlijk. Als men het helemaal van het begin af neemt, zeker meer dan vijf jaar. Al vijf jaar geleden kwamen we tot de gedachte, dat het belangrijk zou kunnen zijn, om marxistische en niet-marxistische humanisten met elkaar in contact te brengen. Er heeft zich toen eerst een correspondentie ontwikkeld en daarna zijn er allerlei persoonlijke contacten geweest. Vele mensen waren daarbij betrokken en tenslotte is er het vorig jaar tijdens het filosofisch congres in Wenen een gesprek tussen een groot aantal mensen geweest dat geleid heeft tot deze conferentie.

Met welke marxisten wordt nu de dialoog gezocht, ik bedoel de term marxist is tegenwoordig zo wijd, je kunt het op zoveel mensen van toepassing achten, dat het eigenlijk weinig zegt.

Het is goed dat u dat vraagt, want hierover is onzaglijk veel misverstand. Ik herinner me dat, toen we in Wenen het hierbovengenoemde gesprek gehad hadden en ik daar over de radio een paar woorden zei, ik van sommige mensen brieven kreeg, waarin zij opmerkten: „laat je nu toch niet in de luren leggen, want marxisten zijn marxisten en dat loopt toch altijd mis. Je ziet het nu wel, schreef men er toen bij, aan de gebeurtenissen in Tsjecho Slowakije. De Russen waren daar toen net binnengevallen. Dat was dus heel aktueel.

Men had blijkbaar niet in de gaten dat hier twee groepen marxisten aan de gang waren; degenen die onderdrukt werden waren ook marxisten, en het is dát type marxisten waar wij nu ook

vooral contact mee zoeken, nl. diegenen die ernst maken met de gedachte, dat het marxisme een humanisme is. De gedachte dat het om de individuele mens gaat en, zoals men dan meestal zegt om zijn geluk. Dat geluk is een beetje vage term, maar bedoeld wordt, dat de enkeling in zijn ontplooiing binnen de gemeenschap het centrale uitgangspunt is voor de denkwijze van deze marxisten. Dit staat bij de marxisten, waarmee wij contact hebben, voorop.

Prijsvraag „Waaruit en van wie”

Nu wij de stukjes van H.H. moeten missen hebben wij ons bezonnen over de vraag op welke wijze dit verlies voor zover mogelijk kan worden gecompenseerd. Wij hebben gemeend dit te moeten vinden in een prijsvraag.

De wetenschap, dat wij oplettende en geletterde lezers hebben, heeft ons doen besluiten tot een serie testvragen, die betrekking hebben op de Nederlandse literatuur.

Wij zijn van plan om m.i.v. 5 oktober a.s. elke 14 dagen een paar stukjes te plaatsen, die wij ontlelen aan oorspronkelijk in de Nederlandse taal geschreven boeken of gedichtenbundels.

De vragen, die wij u stellen zijn: De titel van het boek of gedicht waaruit het stukje is ontleend; De schrijver van het boek of gedicht.

De datum van inzending zal bij elke prijsvraag worden opgenomen. De uitslag wordt in één van de volgende nummers vermeld.

Elke keer zullen er drie prijzen zijn, die bestaan uit (hoe kan het anders) boekenbonnen van f 7,50.

Uiteraard is de deelneming uitgesloten voor hen, die op enigerlei wijze uit hoofde van hun functie bekend kunnen zijn met de oplossing. Correspondentie over de uitslag kan niet worden gevoerd. Wij hopen, dat u aan deze prijsvraag veel genoegen zult beleven.

De redactie

een radio-uitzending van zondag 28 september 1969

Kalender 1970

De kalender 1970 van het
Humanistisch Verbond,
nu in geheel vernieuwde
uitvoering, is verschenen.

De prijs is

f 5.75

Uw bestelling zien wij gaarne tegemoet door
storting of overschrijving van f 5,75 op post-
rekening 58 t.n.v. De Humanistische Pers
Utrecht.

In de omschrijving: Kalender 1970.

Nu is op 21 augustus door de I.H.E.U. over deze conferentie een persbericht verzonden. De tekst van dit persbericht doet mij eigenlijk een beetje denken aan de communiqué's, die uitgegeven worden wanneer staatshoofden elkaar hebben ontmoet, eigenlijk niets hebben bereikt, maar wel vriendelijk tegen elkaar willen zijn. Het zegt niet zoveel wat in het persbericht staat. Geeft dat een juist beeld van de gang van zaken op deze persconferentie?

Nee, helemaal niet. Het is mogelijk dat het een slecht persbericht is en men moet ook bedenken, dat zulke berichten meestal vrij haastig worden opgesteld als iedereen al moe is van de conferentie; maar het was zeker niet zo dat er bijvoorbeeld verschillen waren die verdoezeld werden, of dat men eigenlijk van een halve mislukking moest spreken die maar goedgepraat moest worden; het tegendeel was het geval. Een van de opmerkelijke en ik mag wel zeggen opzienbarende zaken in deze hele conferentie was de buitengewoon goede persoonlijke contacten die daar geweest zijn, maar dat niet alleen want dat is dan nog op het menselijke vlak, maar ook de diepgaande wijze waarop allerlei vragen van principiële en praktische aard aan de orde zijn geweest. Men had zelfs het gevoel dat het een van de bijzonder geslaagde internationale ontmoetingen was van de laatste jaren. En dat was niet alleen bij mij zo en bij anderen, laat ik nu maar zeggen van westerse zijde, maar ook bij de marxisten was dat gevoel aanwezig. Er is heel diepgaand gediscussieerd en men heeft ook echt elkaar niet gespaard, maar het is wel gebeurd in een geest van begrip, omdat we ook het gevoel hadden dat dat begrip noodzakelijk is. Dat is tenslotte de grondslag van de hele zaak. Het is niet zo maar, laten we zeggen een academische liefhebberij van een aantal hooggeleerden of halfgeleerden, die menen dat ze iets interessants moeten doen, maar de verstandhouding van de mensen in de wereld is eenvoudig een voorwaarde voor het voortbestaan van de wereld, en we hadden het gevoel dááran mee te werken.

Er is dus duidelijk verder gegaan dan een inventarisatie van elkaars ideeën en elkaars standpunten.

Ja, er is diepgaand op de verschillende onderdelen ingegaan, op allerlei vragen die de praktijk

ook betreffen, op kwesties als verdraagzaamheid, radicale verandering van de samenleving, doel en middelen, de verhouding tot en de betekenis van de studentenbeweging, van revolutionaire stromingen in de huidige tijd, de wijze waarop een radicale verandering in de samenleving verwikelijkt kan worden. Het was weliswaar theorie, maar gericht op de werkelijkheid.

Naar uw idee loopt men met deze bespreking dus niet het gevaar om terecht te komen op een niveau dat alleen interessant is voor filosofen en waarbij echte, concrete vragen eigenlijk niet aan de orde komen.

Nee, dat begrijpt u ook al, dat ik dat gevaar helemaal niet zie. Het blijft natuurlijk, dat wil ik bij voorbaat toegeven, gedachtenwisselen over de dingen, en in zoverre kan men natuurlijk altijd smalend zeggen, nouja 't is maar praten. Maar de mensen die zo gemakkelijk de tegenstelling scheppen tussen praten en doen, die gaan toch van een ander gezichtspunt uit dan ik. Ik geloof dat doen zonder eerst praten, dat wil zeggen zonder erover na te denken om te beginnen al weinig vruchtbaar is. Maar bovendien meen ik ook dat ideeën, gedachten, zeker hun uitwerking hebben in de wereld en juist dáárom vind ik het zo belangrijk dat wij met elkaar over deze dingen gesproken hebben. En ik kan u ook wel vertellen, dat dat ook dóórwerkt, doorwerkt bij mijzelf bijvoorbeeld al. Je komt weer op allerlei gezichtspunten terecht die je uit het oog verloren hebt of waar je nog niet aan toe gekomen was en er is geen enkele reden om niet aan te nemen dat het ook bij de anderen zo is. Wij hebben voortdurend gesproken over onze praktische taak en die taak die wordt uitgevoerd door middel van onze publicaties, de wijze waarop wij ieder voor zich in de verschillende landen optreden in onze maatschappijen, in onze samenlevingen. En, ja, dan komt er een moment dat je hopen moet dat ideeën werkingskracht krijgen. Er is nu natuurlijk ook wel een heel nuchter praktisch effect; het ziet er wel naar uit, dat er zeker in Joegoslavië, maar waarschijnlijk ook in Roemenië, een sectie gevormd zal worden die met ons zal samenwerken in meer organisatorisch verband. Maar ik denk dat u niet daaraan in de eerste plaats dacht, hoewel dit voor ons natuurlijk ook wel erg belangrijk is.

In hetzelfde perscommuniqué van de I.H.E.U. staat als een van de landen waaruit deelnemers zijn gekomen Duitsland genoemd. Nu neem ik aan dat hiermee West-Duitsland bedoeld is.

Ja. Dat is West-Duitsland.

En, zou nu juist een dergelijke conferentie niet een mooi middel zijn om mensen uit West- en Oost-Duitsland rond de conferentietafel te krijgen?

Jazeker, dat zou een schitterend middel zijn, en dat wilden wij ook. De correspondentie en de voorbereidingen die wij gevoerd hebben die betrokken zich ook niet alleen op die drie landen Tsjechoslowakije, Roemenië en Joegoslavië, maar op alle marxistische landen. Wij hebben ook contacten met mensen uit al die landen. Uiteindelijk bleek het, dat slechts uit die landen die ik zoeven genoemd heb, alleen maar mensen aanwezig waren, sommigen hebben helemaal niet geantwoord uit andere landen, sommigen hebben wel geantwoord, maar zijn toch niet gekomen. Wij moeten vrezen, dat ze daar de mogelijkheid niet toe gehad hebben en dat is natuurlijk bedroevend, maar geen reden om het hoofd in de

schoot te leggen. We weten tenslotte, dat er overal in die landen mensen zijn, die met ons meedenken en als straks de resultaten van de conferentie gepubliceerd worden, zullen die ook hun weg naar die landen wel vinden, althans naar de meeste daarvan. De wereld is toch niet meer zo afgesloten, dat er nog dictaturen zijn, waar helemaal geen mogelijkheid is. Wij hopen dus inderdaad, dat dit maar een begin is.

Ik krijg de indruk — misschien is dat fout — dat het bij deze conferentie en de vorige wel zo is, dat de marxisten komen uit landen, waar men zich op het marxisme beroept wat zijn staatsinstelling betreft en niet-marxisten uit zogenaamde westerse landen. Is dat juist, of wordt er ook, bijvoorbeeld binnen het westen, geprobeerd om te praten met marxisten?

Daar wil ik graag wat over zeggen. Mag ik eerst even een opmerking maken? We hebben het al eerder in dit gesprek gehad over de soorten marxisme die er zijn, dat is punt één. Dat gaat zo ver, daar mag ik even nog bij stil staan, dat sommige marxisten afkomstig uit de landen waar wij mee spraken — met name de Joegoslaven, maar ook de anderen — het stalinisme en in het algemeen het bureaucratisch marxisme (tussen aanhalingstekens) helemaal niet als marxisme erkennen, zelfs helemaal niet als socialisme erkennen. Ze zeggen eenvoudig stalinisme en alles wat daarmee samenhangt dat is een eigenaardige vorm van na-kapitalisme, dat niets met marxisme te maken heeft.

Wat nu het westen betreft. Op de conferentie waren westerse marxisten, en dat zijn dan marxistische humanisten, ook aangesloten bij de humanistische beweging. En dat is nu in het westen een eigenaardige moeilijkheid, dat men daar in het algemeen nog weinig contacten heeft met dat type humanistische marxist, die voor de vrijheid, voor de medezeggenschap, voor de menselijke waardigheid in het krijt treedt op de wijze, waarop het merkwaardigerwijze in oostelijk Europa juist wel het geval is. Daar zijn er dus maar enkelen geweest, maar ze waren er en men kan dus niet zonder meer zeggen marxisme — niet marxisme, dat is west-oost, die lijnen lopen door elkaar.

Dat zou ik juist een gevaar vinden.

Ja, maar dat is ook helemaal niet zo, al zou het nog wel aandacht verdienen om te vragen: zijn er in het westen niet méér van die marxisten. Ze zijn er, ik weet het, een Roger Garaudy in Frankrijk, en anderen, maar zouden we niet nog meer contact met deze mensen kunnen hebben?

En dat kan dan eventueel via Joegoslavië gaan?

Dat kan via Joegoslavië gaan, maar het kan ook wel rechtstreeks. Eén van de belangrijke dingen, ik weet niet of u nog vragen heeft en onze tijd is haast om, maar ik zou nog graag één ding willen zeggen, dat is dat we gezamenlijk tot de ontdekking kwamen, dat een sleutelidee, een key-concept zoals ze in het Engels zeggen, in ons gezamenlijk overleg de medezeggenschap is. Want de medezeggenschap — u weet wel: inspraak en al die dingen, die op het ogenblik zo aan de orde zijn, heeft namelijk deze dubbele functie, dat hij in het westen kan leiden tot een bespoediging van de ontwikkeling van de samenleving, van progressieve verandering, terwijl hij in het oosten, als ik het zo uitdrukken mag, de hefboom is waardoor de vrijheid, de democratie, in het maatschappelijk stelsel als het ware zijn kansen krijgt.

Anton Constandse zeventig jaar

Kort geleden, op 13 september, is Dr. Anton Constandse 70 jaar geworden. Gisteren hebben zijn vele vrienden hem in Amsterdam gehuldigd. Terwijl ik dit nu zo zeg, klinkt het allemaal een beetje overdreven: een huldiging van Constandse. Want als iets hem kenmerkt dan is het zijn bescheidenheid — de glimlachende skepsis in verschijnen en optreden. Toch was er wel reden om eens in brede kring, bij de overigens onbetekende aanleiding van een zoveelste verjaardag, aandacht te schenken aan de uitzonderlijke persoonlijkheid van Anton Constandse. Maar weinigen weten welk een gebied deze man met ongehooflijke werkkraft bestrijkt. Toen hij zo'n 20 jaar geleden promoveerde in de Spaanse taal en letterkunde, na een heel vlugge studie, deed hij dat met een proefschrift in het Frans over Calderon, waarbij zijn begrip voor de barok en zijn kennis van de psycho-analyse indrukwekkend bleek te zijn. Maar terwijl hij zijn promotie voorbereidde was hij druk bezet als chef-redacteur buitenland van het Alg. Handelsblad, verder redacteur van het weekblad De Vrijdenker, waarin hij elke week 2 of 3 artikelen schreef, en hield ook in alle kalmte nog zo'n 40 lezingen per winterseizoen.

Eigenlijk kan men urenlang praten over zijn veelzijdigheid, zijn onvergelijklijk geheugen, zijn zeldzame moed ook om een impopulair standpunt te verdedigen, maar ook zijn hulpvaardigheid en solidariteit — en bovenal zijn *distinctie*. Anton Constandse is geleerde én rebel. Hij heeft een aanzienlijke reeks wetenschappelijke publicaties op zijn naam staan. Hij geeft thans college aan de Amsterdamse Universiteit en men zocht West Europa af om een opvolger te vinden. Aan de andere kant is hij in ons land een vervaarlijk revolutionerend schrijver en spreker, anarchist, atheïst en antimilitarist in zich ontwikkelende verschijningsvormen. Geleerde en rebel. Rebel met de rechtschapenheid van de conscientieuze geleerde. Geleerde met de praktische directheid van de rebel die ook iets wil veranderen.

Het Humanistisch Verbond wenst hem nog vele jaren. Lange tijd was hij lid van het Hoofdbestuur. De laatste paar jaar was hij redacteur van ons veertiendaags blad. Wij hopen nog lang te profiteren van zijn werk, zijn geest, zijn vriendschap.

P. Spigt

„Vorming” omvat ontwikkeling van psychische functies en verrijking van psychische inhoud. Met vorming zijn we steeds op weg naar iets toe, dat ons min of meer duidelijk voor ogen staat, maar waarvan we nauwelijks mogen hopen, dat we het ooit zullen bereiken. Vorming is een werkzaamheid waarin wij pogen vorm te geven. In praktisch alle gevallen waarin van vorming wordt gesproken hebben we te maken met een substantie die reeds in zekere mate gevormd is, bij volwassenen veelal reeds in hoge mate. Vorming is het brengen tot een zekere vorm van een zodanige kwaliteit, dat hij in normatieve zin bevredigt; hij moet aan zekere normen beantwoorden.

Hiermee hebben we dus al twee criteria, aan de hand waarvan we kunnen vaststellen of we bij onze vormingsarbeid op de goede weg zijn. Het eerste criterium of kenmerk is, dat wij na onze pogingen meer vorm, meer gestalte aantreffen dan voorheen. Het tweede kenmerk is, dat de bereikte vorm meer aan de norm beantwoordt, van beter gehalte is, dan voorheen.

Wat bedoelen we met vorm; wanneer zijn wij op de weg der vorming? Eigenlijk moeten we ons vragen: wat bedoelen we met een gevormde persoon; wanneer heeft volgens ons een mens, in psychisch-geestelijk opzicht, vorm of gestalte? Als antwoord hierop zou ik willen stellen, dat aan tenminste drie voorwaarden moet zijn voldaan:

1. *Integratie*. Een gevormde persoon is een persoon bij wie alle denken en doen, alle opvattingen en handelingen zijn geïntegreerd, d.w.z. op elkaar betrokken, onderling van elkaar afhankelijk en op elkaar afgestemd, zodat het alles tezamen een gaaf geheel is: gaaf, ongeschonden, volledig; geïntegreerd is derhalve: tot een gaaf geheel geworden. Wij kennen de mensen die *niet* een geïntegreerde indruk maken; mensen die b.v. wel veel weten, maar bij wie deze weetjes niet zijn opgenomen in een geordend bezit aan kennis; anderen die wel veel kunnen, maar bij wie al dit kunnen verbrokkeld is tot losse kundigheidjes. Het verband mist, alles wat we aantreffen staat onverbonden naast elkaar; het is een samenraapsel van op zichzelf misschien heel bruikbare of zelfs imponerende elementen. Men kent hiertegenover ook de mensen die *wel* een geïntegreerde indruk maken: bij wie alle ervaringen en gedragingen in een onderlinge samenhang schijnen te zijn opgenomen, zodat elke mening en elke handeling de indruk maakt een bestanddeel of een aspect van een geordend geheel te zijn. Bij zulke mensen kunnen we een bepaalde mening b.v. dan ook alleen plaatsen, als wij meer over hen weten. Alles krijgt zijn persoonlijke betekenis pas tegen de achtergrond van het geheel waarin het als geïntegreerd deel functioneert.

2. *Identiteit*. Een gevormde persoon is ook een

persoon die op verschillende momenten identiek is aan zichzelf. We moeten de term identiek niet in al te strikte zin opvatten; niemand is op verschillende momenten van zijn leven geheel gelijk aan zichzelf, maar toch wel *gelijkvormig*, en dat is wat we hier bedoelen. Spreken we dus van een gevormde persoon, dan sluiten wij uit, dat hij zich op het ene moment in een heel andere vorm, een heel andere psychische gedaante, aan ons zal vertonen dan op een ander moment. Integendeel, hij heeft zijn vorm gevonden, en blijft in hoge mate aan zichzelf gelijk. Iemand die in zijn opinies met alle winden meewaait, die geen enkele constatie vertoont in de manier waarop hij de dingen doet, mist deze identiteit; hij kan niet worden geïdentificeerd wat zijn persoonlijke habitus betreft. Iemand die wij gevormd noemen, kan wel worden geïdentificeerd, omdat hij voortdurend kenbaar en herkenbaar is in zijn denken en doen.

Voegen wij de twee kenmerken integratie en identiteit samen, dan zien we dat wij van een gevormde persoon kunnen spreken, als al zijn denken en doen bij voortduring geïntegreerd is en op verschillende momenten in hoge mate identiek. Anders gezegd: als uit zijn denken en doen kan worden afgeleid, dat het voortvloeit uit een geordende psychische wereld die in de tijd weinig meer van vorm verandert.

3. *Zelfbestuur*. Het lijkt mij toe, dat wij bij een menselijk wezen met integratie en identiteit niet uitkomen. Deze beide zouden misschien voldoende zijn voor een dier — voor zover daarbij al van vorm en vorming gesproken kan worden — maar niet voor een mens. Voor een mens is immers karakteristiek, dat hij zelfregulerend kan optreden, dat hij in zichzelf in zekere mate orde op zaken kan stellen, zo hij dit wil.

Nu zal een mens, dacht ik, niet tot een persoonlijke vorm komen, als hij niet een deugdelijk zelfbestuur in zichzelf ontwikkelt. Als hij niet ook zelf de integratie ter hand neemt en zijn identiteit bevordert, wat dus neerkomt op zelfvorming. Dit zelfbestuur, deze zelfregulatie, zelfordering brengt ook met zich mee, dat er in de innerlijke structuur hiërarchie tot stand gebracht wordt, zodat in het geïntegreerde persoonlijke leven sommige zaken meer gewicht krijgen en van wezenlijker betekenis worden dan andere. Er ontstaat bij wijze van spreken een kern van waaruit geleefd wordt, een hiërarchie van beginselen die zich in alle gedrag manifesteert, een levensvisie die alle ervaring een bepaalde zin verleent, enz. Wil er bij een persoon van echte vorm sprake zijn, dan lijkt mij zulk een centrale instantie van waaruit het eigen denken en doen wordt bestuurd, onontbeerlijk.

(Uit: Vorming, 1965, p. 6-8)

Van week tot week:

Radio (Hilversum I)

Zondag 5 oktober 1969, 9.45—10.00 uur: W. C. Koppenberg, Negatieve aspecten van het studentenverzet.

Televisie

Maandag 13 oktober 1969: Wat heeft Erasmus nagelaten. Regie: Joes Odufre.